

LBRIS

We know
books
Mircea Popa

DIN ȚARA LUI COȘBUC ȘI A LUI REBREANU

Cultură și literatură
în ținutul grăniceresc

Ediția a II-a,
revăzută și adăugită

Cluj-Napoca
2025

Argument / 5

I.
ÎNAINȚAȘII

- Epos grăniceresc la 1819 / 9
Folcloristul Ion Pop-Reteganul în corespondență / 17
Un om de teatru uitat: Ioan Baci / 32
Nicolae Drăganu – 140 de ani de la naștere / 58
Pentru o ediție critică a operei lui George Coșbuc / 64
Liviu Rebreanu – reverberațiile operei / 71
Emil Rebreanu, un martir al neamului / 104
Livia Rebreanu-Hulea, sora romancierului / 111
Ilderim Rebreanu și romanul familiei sale / 121
Justin Ilieșiu – însemnele poeziei / 125
Emil Boșca-Mălin, un gazetar nășăudean de marcă / 138
Lucian Valea și generația amănată / 155
Francisc Păcurariu și treptele devenirii / 163
Gavril Scridon, cercetător al literaturii maghiare / 177
Alexandru Husar – obsesia clasicității / 189
Teohar Mihadaș sau tentația orfismului / 200
Teodor Tanco – la vânătoare de „sfinți” și de „securiști” / 210
Vasile Rebreanu, prozatorul / 221
Zaharia Sângeorzan – între proiecte și realizări / 227
Academicianul Dumitru Protase, arheolog și om al cetății / 234
Ion Vlad prin prisma Cărții unei vieți / 238
Teodor Tihan, *Perpessicius* – pretext cehovian / 243
Liviu Rusu – portret peste timp / 245

II.
CONTEMPORANII

- Aurel Rău, poetul unei mari reviste / 253
Ioan Pinteă, un model steinhardtian de poezie și conduită creștină / 268
Mircea Gelu Buta sau spiritul constructiv / 284
Olimpiu Nușfelean, prozatorul și eseistul / 290
Virgil Rațiu și registrul satiric / 297
Gavril Pompei – în căutarea geografiei subiective / 300
Flore Pop – poezia intimității / 303
Gavril Moldovan – singurătatea confesiunii / 306
Teologie și istorie cu Alexandru Moraru / 322
Macarie Drăgoi, un ierarh al Nordului creștin / 326
Ioan Seni, animatorul cultural / 330
Vasile Șt. Tutula, cercetător al istoriei locale și naționale / 336
Menuț Maximinian – gazetarul, scriitorul, militantul cultural / 339
Nadia Urian Linul și poveștile satului / 345
Ioan Cioba, *Ghemul ischemic* / 349
Vasile George Dâncu – puterea biograficului / 352

III.

REPORTERI

AI PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

- Iustin Sohorca. Un *Jurnal de front* din Primul Război Mondial / 357
Dumitru Nistor, marinarul năsăudean pe mările sudului asiatic / 368

Date despre autor / 389

EPOS GRĂNICERESC LA 1819

Regimentele grănicerești au fost înființate de Curtea vieneză în scopul măririi capacităților de atac și de apărare ale armatei austriece. Ele au înlocuit organizația plăieșilor și pușcașilor destinați a opri bejenia țăranilor spre Moldova și Țara Românească. Scopul lor inițial a fost acela de a apăra regiunile de graniță spre Țările Române, dar, cu timpul, ele au fost folosite în zonele de război purtate de austrieci, mai întâi în zona Rinului, între 1793-1796, apoi în confruntările cu armatele lui Napoleon, la care au luat parte aproape 2.000 de soldați și 32 de ofițeri. Rezistența opusă de ei în cazul podului de la Arcole, și mai târziu la Rivoli sau la Val Camonica și Vermiglio, cu căpitanul Marinoviciu, a rămas consemnată și în jurnalele de front ale lui Napoleon. După cum se știe, generalul Buccow și apoi Ziskovici au dispus înființarea unor regiuni militarizate și în Transilvania, unde au fost create trei noi regimente de luptă (fiecare regiment era format din două batalioane): unul în centrul țării, având sediul la Orlat, altul în nord, cu sediul la Năsăud (regimentul de graniță nr. 2) și, în cele din urmă în sud, pe Clisura Dunării, cu sediul la Topleț. Zona militarizată din Nord a cuprins 21 de sate, masate în Valea Rodnei și în Bârgaie, încercându-se, pe cât a fost posibil, comasarea satelor într-o singură unitate geografică compactă. În acest fel, populația a două dintre sate, Sântioana și Nușfalău, aflate la marginea districtului grăniceresc, au fost obligate să se mute în interior. După multe tratative, între 1751 și 1764, care au prevăzut delimitări de teritoriu și de raporturi cu orașul Bistrița, districtul grăniceresc militarizat Năsăud a fost înființat, nu înainte de a fi sacrificat câțiva oponenți, ca Tănase Todoran și adepții lui, care s-au declarat împotriva agravării robiei aduse de sistemul grăniceresc impus de sus. Urmașul lui Buccow, colonelul Carl Enzenberg, a consfințit, prin „actul de garanție” de la 8 decembrie 1764, drepturile și îndatoririle celor 21 de sate din zona Rodnei și a Bârgaielor, căror li s-a acordat și unele înlesniri legate de păduri, munți, pășuni etc., dar și înlesniri de educație școlară. La Năsăud a luat naștere

în 1771 o școală normală, cu 157 elevi, și un institut, cu 50 de tineri, pregătiți în limba română, dar și în germană, sistem extins și în școlile din Zagra, Prundul Bârgăului, Maieru, Monor, Ilva Mare, menite a pregăti viitori grăniceri. Regimentul năsăudean dispunea de un „fond de provente” propriu, alimentat din taxe de cârciumărit, morărit, arendări de terenuri, transportul sării etc. Ceea ce dorim să subliniem este faptul că starea lor de oameni liberi s-a răsfrânt pozitiv asupra dezvoltării regionale. Un cercetător al istoriei regimentului (Carol Göllner) a arătat că din sânul regimentului au ieșit: un maior, 9 căpitani, 20 de locotenenți, 16 sublocotenenți, 3 subofițeri și 20 de cadre didactice. Instrucția grănicerilor se făcea în limba latină, iar progresele sau bravura pe câmpul de luptă au fost urmate de înaintări în grad, iar, la ieșirea la pensie, chiar de acordarea de titluri nobiliare. Găsim astfel de știri în presa germană din Transilvania, cum a fost cazul căpitanului Vasile Velican. Repartizarea acestor regimente s-a făcut după cum urmează: 1) la Năsăud, pentru regiunea de nord, și 2) la Orlat, pentru cea din centru și 3) la Topleş, pentru cea din sud, adică pe Clisură. Acesta din sud veghea pentru a nu lăsa dezertorii din armata austriacă să fugă în Țările Române. Acest corp a fost comandat multă vreme de generalul Papilla, despre care ne dă informații viitorul oculist Ioan Molnar Piuariu, care a predat, în tinerețea sa, cursuri de limba română pentru militari. În ianuarie 1784, s-a luat hotărârea organizării militare a zonei Bârgăului, iar apoi, către sfârșitul anului, s-a anunțat întărirea regimentelor de graniță. În iunie 1827 avem o știre despre serbarea Regimentului I de graniță românesc din comitatele Hunedoara și Alba, respectiv din localitățile Sebeș, Sibiu, Făgăraș, și Brașov, cu prilejul sfințirii noilor drapele, cum s-a întâmplat în anii 1771 și 1813. O știre din 1829 anunța organizarea unui corp de soldați români, iar în 1831 se publică o licitație pentru livrarea de uniforme și a altor materiale, în timp ce Regimentul I infanterie de la Orlat anunța licitație pentru arendare de păduri. În 1832, acesta a executat exerciții la Cristian-Poplaca, remarcându-se zelul ostășesc al celor încorporați. În 1833, ostașii regimentelor grănicerești au avut nevoie de 2.145 de mantale, preconizându-se construirea unei noi cazărmi la Cluj, pentru 6 companii. La 9 februarie 1838, s-a înființat un nou batalion de graniță iliro-bănățean. Pentru pregătirea lor școlară s-a înființat o școală la Năsăud cu 50 de elevi, avându-l director pe George Cutean și profesori pe Dumitraș și Pavel. În 1826, se deschide la Năsăud și o școală de fete, director fiind Ernest Tănase care ține o cuvântare la deschiderea ei, la 22 iulie 1826. La puțin timp se publică

și un concurs pentru ocuparea postului de învățătoare la școala de fete. În 1836, s-a acordat medalia de aur vicarului Ioan Marian, ca răsplată pentru activitatea depusă în sectorul învățământului grăniceresc. Numărul soldaților de infanterie și cavalerie a fost în ianuarie 1839 de 4.212, în 1840, publicându-se regulamentul emis de Sigismund de Luxemburg, prior la aprovizionarea armatei și la măsurile de apărare a Transilvaniei, actualizându-se *Chemarea la oaste în secolul al XVI-lea*, respectiv din 1536. Nu mai vorbim de faptul că regimentul avea un steag al lui, sfințit de ori de câte ori se pleca la război, și o deviză care era „Virtus romana rediviva”, elemente care contau în viața obișnuită a regimentului sau în cele legate de participări la războaie.

În aceste condiții, prin știința de carte, a crescut și rolul acordat de către unii militari citirii cărților sau redactării unor cântece, păstrate în zestrea de acasă, pe care, în unele clipe de răgaz din tabere, ei își aduceau aminte de viața spirituală din satele de proveniență, unde literatura populară, cântecele, strigăturile, horile, alcătuiau un bun de preț, iar prin rememoraarea lor, viața din cazarmă putea suportată mai ușor. Nu mai vorbim de faptul că unii dintre ei erau buni versificatori, încercând să transpună în versuri aspecte din viața și confruntările lor militare sau unele omagii la adresa superiorilor sau chiar a împăratului. Nu trebuie ignorat că unii din superiorii grănicerilor noștri erau austrieci sau italieni, cu oarecare cultură, și că se putea învăța mult de la ei și în alte ipostaze decât cele strict militare. Unul dintre acești remarcabili ofițeri s-a dovedit a fi Antonio Cosimelli, născut la Roma în 1723, care, numit la comanda celui de-al II-lea Regiment de graniță, a luat cunoștință cu surprindere de o lume latină necunoscută până atunci, îndrăgind oamenii și locurile. În 1762 avea deja gradul de căpitan. Cosimelli, care avea o imaginație romantică, a avut impresia că a nimerit într-un adevărat colțisor de patrie romană, întrucât locuitorii din zonă au răspuns împăratului Iosif II (care, pare-se, a-i fi vizitat), prin botezarea satelor lor cu nume romane, după salutul împărătesc „Salve, parva Romuli nepos!” („Vă salut, sărmani nepoți ai Romei!”). Cosimelli, care a petrecut aici 21 de ani, a fost la rândul lui cucerit de peisajele naturii, de pitorescul portului, de frumusețea și de hărnicia femeilor, încât, în patru ani de la sosirea aici, a redactat un poem închinat regimentului său, intitulat *Poëmation de Secunda Legione Valachica (Poema Regimentului al II-lea Grănițeresc Năsăudean)*. L-a tipărit în 1768, sub pseudonimul Silvius Tannoli, la tipograful Samuel Sardi din Sibiu și l-a reluat în 1769, după

ce primise încurajări și felicitări de la poetul oficial al Vienei, Metastasio. Noua versiune apare cu un titlul schimbat, îndreptat spre omagierea generalului comandant al regimentelor grănicerești, Carl de Enzenberg, foarte iubit și apreciat de soldați, sub forma de *Poemation de Secunda Legione Valachica sub Carolo Barone Enzenbergio*. Aici a făcut și o adăugire, constând dintr-un episod legat de construirea podului de pe Someș, inițiativă pusă cum se va vedea pe seama acestuia. Completarea poartă numele *Cătrea Someș. Despre podul de la Ilva, construit din poruncile baronului Carolo Enzenberg (As Samusium. De pont Ilvensi Caroli baronis Enzenbergii iustu constructo)*. Deoarece e vorba despre un pod de la noi, vom reproduce acest episod versificat, așa cum apare în lucrarea *Secvențe iluministe* din 2013: „O, tu, furibunde Someș, născut în Carpați pe creste,/ Până ce-și voi spune o vorbă, apele o clipă-ți oprește!/ N-a putut să-ți îmblânzească furia-nainte vreme/ Nimeni, dar acuma gâtul tău sub jug aspru geme./ Călătorul ce deunăzi sta-ngrozit privindu-ți valea,/ Liniștit și fără grijă își urmează astăzi calea/ Cine a-ndrăznit să facă aceasta?/ Acela care a-ndreptat urâte curbe ale malurilor tale,/ Acel prin care urmașii lui Romulus, furioșii,/ Lasă-și datinile rele, să ajungă ca strămoșii./ Acel care-ntâia dată i-a-nvățat ca să plutească/ Pe spinarea ta, câștiguri noi cu pluta să găsească./ Îți va răsună în lume numele de-acum departe,/ Al tău nume ce trăit-astăzi ani fără de slavă parte./ O, ce soartă fericită, o, Someș, ce bucurie/Ți-a adus și-n scurtă vreme slava și-a crescut ție!/ Dacă tu, învins, te bucuri de-atâta cinste cuprins,/ Cu atât mai mare va fi-slava celui ce te-a-nvins.”

Scrierea lui Antonio Cosimelli, în care se evocă latinitatea și descendența noastră romană, nu a fost singura operă literară născută în ambianța culturală produsă și întreținută de o seamă de membri ai corpului ofițeresc. La Biblioteca Județeană din Tg. Mureș s-a descoperi un caiet cu versuri populare între care s-a aflat și cea dintâi variantă a *Mioriței*, caiet care a fost atribuit fratelui lui Gh. Șincai și publicat de Elena Mișu și Dimitrie Popțamaș în revista *Manuscriptum* nr. 2-4/1991. Surpriza pe care o facem astăzi cititorilor este una pe măsură, întrucât semnalăm aici existența unui al doilea caiet de versuri populare și culte, redactat de caporalul George Badiu din Tiha Bârgăului, la 1819, ajutat de comandantul său direct, locotenentul Gabriel Lupușor, amândoi din Regimentul al II-lea român din Năsăud. Manuscrisul dactilografiat ne-a fost dăruit prin anii '80 de către Onisim Filipoi, originar din Năsăud, pe atunci bibliotecar la Biblioteca Facultății de Medicină din Cluj-Napoca, preocupat, ca și colegul său Ghițan,

de istoria locurilor. Cum în anii aceia eram preocupat de literatura română veche, l-am vizitat la domiciliul său de pe strada Horea, unde am avut ocazia să văd mai multe manuscrise, care de care mai incitante. La plecare mi-a făcut cadou textul acestei cărțuții grănicerești, aflat sub formă dactilografiată. Când, cu altă ocazie, l-am chestionat despre originalul în chestiune, mi-a spus că între timp l-a donat Mănăstirii Rohia. Din păcate, n-am dispus de timpul necesar pentru a controla veridicitatea spuselor sale, așa că mă voi servi în cazul de față de textul dactilografiat al manuscrisului aflat în posesia mea.

Manuscrisul pe care îl semnalăm aici a fost numit de autori *Cartea versurilor*, fiind compus din o serie de versuri proprii, cum ar fi *Versul Împăratului*, cel dintâi text copiat în caiet, urmat de o suită de versuri de vechi, pe care le-am putut întâlni și în alte manuscrise de epocă. În ordinea transcrierii, ele sunt următoarele: *Versul Judecății*, *Versul Domnului Hristos*, *Versul turturelei*, *Versul Județului*, *Altul*, *O, ce praznic luminat!*, *Orație*, *Versul Crăciunului*, *Versul lui Lazăr*, *Versul ieșirii sufletului*. Cu excepția *Versului Împăratului*, care pare o creație proprie, celelalte versuri fac parte din tezaurul de creații simili-populare, care, odată create de un autor cult, au pătruns în mediul popular, fiind copiate în caiete și manuscrise de alți amatori de literatură, așa cum este foarte bine cunoscut fenomenul acesta al conservării lor. Doar *Versul împăratului*, care deschide ciclul acestora, pare a fi o creație proprie a unuia sau a altuia dintre autori, având menirea de a aduce mulțumirile lui celor care au creat cadrul necesar existenței regimentului grăniceresc, respectiv Curții Împărătești din Viena, așa cum se prezenta ea la acea dată, în 1819. În esență, autorul a dorit să aibă cu sine o serie de creații care să-i amintească de viața religioasă de acasă, de cântecele rituale de Crăciun sau de Paști, de sărbătorile anului și de destinul omului supus trecerii. Autorul dispune de o bună memorie istorică și culturală, dovedind interes pentru câteva din momentele care aduc aminte omului de viața de apoi și de nevoia de a rămâne atașat religiei și credinței sale. Comentariul nostru nu urmărește aici prezentarea întregii antologii a caietului versificat, ci doar să atragă atenția asupra motivului „bunului împărat”, așa cum ni-l relevă el aici. Versul despre împărat presupune o vocație de versificator și de omagiator al celor de sus, care, cu toate stângăciile lui, atestă o oarecare pregătire școlară, care poate fi pusă în seama locotenentului Lupușor, mai degrabă decât a caporalului Badiu, așa după cum reiese și din notația de la fila 8, unde se specifică în limba germană faptul că textul a fost scris de

Gabriel Lupușor, în data de 5 martie 1819, dar că proprietarul colecției este caporalul George Badiu. Se pare că anumite piese din colecția sa au fost scrise sau rememorate de soția (sau sora?) caporalului, Fiona, de 20 de ani, probabil cu ocazia unei permisii. În acest fel, la realizarea textelor aflate în acest caiet pare a fi rezultatul colaborării a mai multor autori, ceea ce explică în parte și diversitatea lui. Important e faptul că la data consemnată pe coperta lui se întâlnesc puține caiete de acest fel, de aceea valoarea lui este foarte ridicată.

Verșul împăratului se dorește a fi un omagiu adus împăratului Francisc I pentru că „a dat Europei pace” și pentru multele lucruri bune făcute pe plan intern. Sunt laudate mai ales „legile sfinte și [cu] dreptate” pe care le-a dat, și pentru faptul că a scăpat de ocări și asuprire alte popoare, dovădind calități de „părintească iubire”, deoarece el este „cel prin care trăim” și pentru care „Gata suntem să murim”. De aceea, căsătoria lui a fost o mare bucurie pentru popor, bucurie greu de descris („Nu e peană să o scrie/ Nice limbă s-a grăiască/ Măcar cum să se silească”) drept pentru care se adresează dumnezeirii pentru a-l ține în viață și la datorie cât mai mult timp spre a fi în folosul tuturor și țara să fie bine: „Dumnezeule sfinte/ Să nu să cruțe pe sine/ Numai noi să fim bine./ Așa voiești să învingă/ Rău de noi să nu s-atingă”. Ca atare, dorește ca puterea Casei de Austria să crească și să se lățească cât mai mult: „Din Casa austriacă/ Tot mai mult să se lățească”, spre a prospera împreună cu soția sa, împărăteasa Șarlota. Elementele din care e compus omagiului adus împăratului sunt împrumutate din arsenalul mediatic popular, în care este implicată și natura, cea care participă la glorificarea personajului aflat în centrul evenimentelor: „Văi, dealuri și munți răsună/ Arătând așa, s-o spună/ Căci marele împărat/ Franțisc e austriac./ Ce cu gura nu putem,/ Măcar gând și voie-avem./ Mult din inimă strigăm:/ Că marele Dumnezeu/ Să plinească dintr-al său/ Să aveți 'nainte toate,/ Ani buni, mulți, cu sănătate!/ În pace să-mpărătești,/ Pe suspuși să-i dăruiești./ La palatele cerești/ Târziu să călătorești!”

În procesul urărilor de bine și sănătate, precum la noi la nunțile populare, e implicată și consoarta împăratului, Șarlota, care este gratulată pentru menirea ei destinală, aceea de a fi cât mai aproape de popor. În acest sens, elementele de comparație și simbolurile la care apelează autorul sunt luate tot din arsenalul familiar autorului, din arsenalul popular, comparând-o pe împărăteasă cu „o floare-a-soarelui”, rujă, cum se spune în popor, nu numai pentru că urmează de aproape drumul solar al soțului, ci și pentru

IRDIS | We know
back

că această floare este deosebit de prețuită pentru uleiul produs, aliment de bază care ridică mult calitatea benefică a plantei. „Înălțată împărăteasă,/ Doamna lui Franțisc aleasă/ Aleasă din multe mii/ Doamna lui Franțisc dintâi./ Aleasă din multe mii,/ Ca prin el pre mulți să ții./ Nu-ți dăm aur, nici argint,/ Ci floare, cu un bun gând./ O floare încă rotată,/ Din inima precurată./ O floare mirositoare,/ Ce se-nvârte după soare./ Care pe lângă miros,/ Mai are și alt folos./ Că, cu măiestrie stoarsă,/ Și oloi dintr-însa varsă.// O, înălțată împărăteasă,/ Doamna lui Francisc aleasă./ Tu ești floarea ce-i de soare,/ Ce te-nvârți dup-a nost soare./ A nost soare, de pe lume,/ Împărat Francisc cu nume,/ Măcar în ce o purcede,/ Floarea lângă ele se vede./ Și unde el strălucește,/ Floarea încă se ivește./ Tu ești floarea cea de soare,/ Că cu floarea faci răcoare./ Cu-nfloritul veselești,/ Și cu oloiul hrănești./ Să trăiești, tot să-nflorești,/ Roduri multe să împărtașești/ Nici cât să nu veștezești/ Cu Franțisc să-mpărătești.”

Caietul de versuri de epocă realizat de George Badiu și Gabriel Lupușor denotă extinderea obiceiului de a adresa versuri gratulatoare mărimilor ostășești, bun după cum a dat un model Silvio Tannoli, așa cum o dovedește caietul alcătuit de Ioan Șincai, apoi de cel de față. Preocuparea autorilor români ai acestor compuneri a fost înainte de toate consemnarea arsenalului popular de versuri și tradiții prezent în comunitățile românești, obicei în urma căruia s-au păstrat unele dintre cele mai frumoase creații care alcătuiau hrana spirituală a păturii culte a societății românești transilvănene. A fost un bun câștigat, pentru care școala educațională a regimentelor grănicerești, mai ales a celor din zona Năsăudului, își merită toată aprecierea.

Creațiile cu caracter folcloric par să reia anumite teme și texte care circulau în manuscris. Nu putem ști care a fost aportul direct al celor doi autori la „întocmirea” sau numai copierea acestor creații. Cert e că pe lângă aspectul „grăniceresc” al lor, acela de a aduce cuvenitele firitisiri ocârmuirii, apelând în mod mai mult sau mai puțin voalat la formula „bunului împărat, cele mai multe din aceste orații au teme religioase, marcând relația dintre omul simplu și divinitate. Aici intră și versurile de tip colindă, rostite la sărbătoarea Crăciunului (*Verșul Crăciunului, Verșul lui Lazăr, Verșul Domnului Hristos Orație, Oh, ce praznic luminat!*), aducând în fața credincioșilor episoade din nașterea Mântuitorului și nevoia de a urma legile creștinești pentru iertarea păcatelor și dobândirea raiului. În această categorie intră și *Verșul judecății*, care reiterează patimile Domnului pentru iertarea noastră și întâlnirea cu dreptatea la Judecata de Apoi, când fiecare va da seama de faptele sale, fiind

răsplătit fiecare după cum s-a comportat în viață: „Dreptii în rai se vor sui/ Iar păcătoși s-or trimite/ În iad în munci mari, cumplite,/ Și or începe a să munci/ De diavoli a să pedepsi”. În această categorie intră și *Versul ieșirii sufletului*, care vrea să atragă atenția asupra eticii creștine și a viețuirii în respect pentru legi.

Culegerea conține și versuri trimiteretă mai directă la realitățile transilvănene ale aceluși timp, reflectând efectul luptelor religioase din acel timp legate de „uniție”. Versul, intitulat *Altul*, pare a fi luat din arsenalul versurilor diecești produse la Blaj, deoarece pare scris de unul din acești tineri trimiși să facă studii la Blaj, pentru a deveni preoți. Cel care relatează situația, menționează starea trăită de el și prietenii lui la despărțire, arătând că „tare suntem învrăjbiți”, și că la reîntoarcerea acasă mulți „vor plânge”, deoarece, se pare, că între timp și-au schimbat credința, lucru constatat și de el, prin mărturisirea făcută: „Oh, doriții mei săteni/ Pe cari v-am părăsit de mulți ani/ Când la voi aș veni/ Cu drag voi n-ați primi/ fără alta nu vom face/ Ci oi mai veni încoace/ La doritul meu sat/ care de mult l-am așteptat/ ... Și cu toți m-oi tălni/ Laolaltă ne vom strânge/ dară mulți vor prinde-a plânge/ Povestind de-a Blajului dulceață/ Cum ne celuiește față/ Că cât în Blaj fusăi/ Vestea bună adusăi/ de la Blaj cu școale bune,/ Care nu se poate spune.” De mare însemnătate este introducerea în această antologie a *Versului turturelei*, unul dintre cele mai cunoscute ale imaginarului oriental din acest timp, cel pe care l-au preluat și Văcăreștii noștri sub titlul *Amărâtă turturea*, și care a stat în atenția sensibilității noastre preromantice o lungă perioadă de timp. Toate acestea merită o dezbatere mai amplă, pe care nu o voi face aici, lăsând folcloriștilor dreptul să se pronunțe. Tocmai de aceea vom reproduce întocmai textul versurilor dactilografiate de Onisim Filipoi, neintervenind deloc în textul moștenit, deși este clar că el ar fi avut nevoie de unele corecturi și completări de lecțiune, deoarece cel care l-a transcris a întâmpinat o serie de greutăți, așa cum se poate vedea. E de apreciat și faptul că manuscrisul a fost conservat și că a ajuns până la noi, fiind o dovadă de creativitate și de mare valoare documentar-istorică.

FOLCLORISTUL ION POP-RETEGANUL ÎN CORESPONDENȚĂ

Ion Pop-Reteganel (10 iunie 1853-3 aprilie 1905) este un nume respectat în folcloristica noastră, numărându-se printre cei mai populari scriitori ai timpului. Totodată a fost unul dintre gazetarii importanți ai vremii sale, colaborând la numeroase reviste și ziare din Transilvania, iar uneori a contribuit în calitate de redactor la conceperea și editarea lor. Meseria de dascăl l-a purtat prin mai multe localități din Transilvania, dorind să cunoască noi aspecte ale literaturii populare, pe care să le facă cunoscute, dovedind o mare dragoste pentru meserie și pentru creațiile poporului de la sate. Numeroasele lui volume au cunoscut o nouă editare în perioada interbelică, când se începe retipărirea masivă a creațiilor sale, începând din 1925 până în 1940, ca apoi să intrăm în perioada contemporană, când au fost valorificate basmele, medalioanele literare, nuvelele, gazetăria versurile lirice, dar și *Amintirile unui școlar de altădată*. Opera sa a fost practic repusă într-un larg circuit literar, descoperindu-se în ea frumuseți epice deosebite, dar și teme și tradiții mai puțin cunoscute, cum este cea privitoare la *Zidirea lumii*, cu povestea lui Adam și a Evei, chiuiturile sau „opșagurile”. De asemenea sunt de reținut cărțile în care a dorit să facă educație poporului, precum *Dascălul Ioniță*, *Românul în sat și la oaste*, *Povestiri din viața țăranilor*, *Pilde și sfaturi pentru popor*, *Povestirea lui Leonat cel tânăr*, *Aripă-Frumoasă*, *Odinioară și acum*, *Din Țara Hațegului*, povestea lui *Pintea Viteazul* și poveștile ardelenesti, care făcut deliciul atâtor copii. Deși în timpul vieții a fost suspectat că a încălcat metodologia de culegere folclorică, iar criticul Ilarie Chendi i-a acordat doar calificativul de „diletant folositor”, statura sa de important și mare culegător de folclor a căpătat, imediat după moarte, o altă dimensiune spirituală, ce l-a transformat într-unul din marii dascăli ai scrisului poporal, astfel încât opera folcloristică și cea pedagogică a făcut din harnicul învățător de la Reteag pe unul dintre marii cunoscători ai oralității și tradițiilor poporului român din Transilvania. Niciunul dintre

cei care i-au urmat nu s-a ridicat la înălțimea hărniciei și talentului său, astfel că readucerea în discuție a unor aspecte din viața și preocupările sale ni s-a părut extrem de semnificativă.

Prilejul ni l-a oferit descoperirea unui fond de scrisori inedit, adresate de el lui Ioan Micu Moldovan de la Blaj, un alt mare cunoscător al trecutului nostru folcloric, cel care a făcut posibilă tipărirea de către Academia Română a celebrei culegeri realizată de el la Blaj, dar oferită spre cercetare și editare lui Ioan Urban Jarník și Andrei Bârseanu. Opera folclorică a lui Ion Pop-Reteganul s-a dovedit, din perspectiva timpului, suficient de consistentă pentru etapa istorică străbătută, corespunzând întru totul scopului propus. Pe lângă faptul că a pus la îndemâna elevilor săi și un manual de cetire, el a știut să se facă util prin traducerea unei cărți de pomărit, fiind un mare maestru al altoirii pomilor pentru livezile țărănești. A fost un adevărat exemplu de muncă utilă în folosul comunității țărănești, și un model pentru învățătorii satelor de a nu lăsa tradițiile să moară. În acest fel, opera sa a putut fi reconsiderată, făcând obiectul mai multor recuperări critice, semnate de Vasile Netea, Ion Mușlea, Gheorghe Popovici, Ion Breazu și, mai recent, de Ion Apostol Popescu și Constantin Cubleşan. Profesorul gherlean Ion Apostol Popescu a reușit chiar o bună teză de doctorat, care i-a adus aprecierea lui Șerban Cioculescu și a prietenului acestuia, Vladimir Streinu, cel care l-au vizitat acasă, pentru a putea admira în voie frumoasa colecție de icoane de la Micula. Autorul monografiei de care vorbim n-a reușit să întreprindă toate investigațiile din fondurile bibliotecilor noastre, astfel că, în mod inevitabil, au mai rămas fapte de viață și, mai ales o bogată corespondență, care a fost neglijată neintenționat. Din acest motiv, ne-am propus să completăm biografia învățătorului din Reteag cu anumite date și informații furnizate de această corespondență, mai ales că drumurile și peregrinările sale prin școlile transilvănene i-au purtat pașii și pe la Rodna și Monor și, fără îndoială, și pe la Năsăud și Bistrița.

Corespondența pe care o supunem cititorului sale în paginile de față are în vedere scrisorile schimbate cu profesorul de la Blaj, Ioan Micu Moldovan, cunoscut în epocă pentru prețuirea deosebită ce a dat-o folclorului, colecția sa devenind celebră prin publicarea materialului adunat de elevii săi, de către Ioan Urban Jarník și Andrei Bârseanu. Dialogul epistolar de care vorbim se află în păstrarea Filialei Bibliotecii Academiei RSR din Cluj, cuprinzând un număr impresionant de scrisori (aproape 40 la număr), trimise între anii 1884 și 1900, de Ion Pop-Reteganul lui Ioan